

CANTACUZINII ȘI COTROCENII
THE CANTACUZINO FAMILY AND COTROCENI MONASTERY

Gheorghe Cantacuzino*

Aristide Ștefănescu

Mariana Lazăr**

Abstract

The Wallachian Cantacuzino family, a family of great boyars and rulers of Byzantine origin, descendants of Constantin Cantacuzino and his wife Elina, daughter of the Wallachian prince Radu Șerban, distinguished themselves as leading members of the Romanian elite in the XVIIth and XVIIIth centuries. They had a clear conscience of their noble origin, which legitimated their prominent position in society. They led the political affairs of Wallachia for more than half a century and three of them became rulers of the country. Cultivated noblemen, they were the most important founders of churches and monasteries in their time, the monuments they erected being representative for Romanian art. Their principal foundation is Cotroceni monastery, built by Șerban Cantacuzino a short time after his accession to the Wallachian throne, as a thanksgiving for divine protection and for his new status. He endowed it with precious vessels and liturgical vestments, with villages and land, and he subordinated it to the monastic communities on Mount Athos. It became, together with Mărgineni monastery, a necropolis of the Cantacuzino family. Apart from Șerban Cantacuzino, two sisters, nieces and nephews were buried here. For the memorial services of these members of the Cantacuzino family, their relatives donated properties and cult objects to the monastery.

Keywords: Cantacuzino family, Cotroceni Monastery, Wallachia, Romanian elite, mentalities and religious practices.

Cantacuzinii, neam de mari boieri și de domni cu origine bizantină, s-au împământenit în Țările Române la începutul secolului al XVII-lea, considerând spațiul acestora mult mai sigur pentru viața și cariera lor politică și socială.

* Arheolog.

** Istoric, Muzeul Național Cotroceni.

Descindeau din Mihail Cantacuzino, un membru marcant al elitei grecești din Imperiul Otoman, care prin pricepere și spirit întreprinzător dobândise averi impresionante și o influență deosebită în rândul dregătorilor Porții; însă tocmai puterea și bogățiile sale i-au adus pieirea, la 1578 fiind ucis de turci și confiscându-i-se averea. Fiul său, Andronic, a reușit după un timp să dobândească o parte din influența tatălui, prin intervenția sa, Mihai Viteazul, se pare un Cantacuzin prin mamă¹, obținând domnia Țării Românești. De altfel, Andronic i-a fost unul dintre cei mai apropiați sfetnici, sfârșind amândoi în mod dramatic.

Ulterior, trei dintre fiii săi s-au stabilit în Țările Române, devenind mari dregători în divanul domnesc și încheind alianțe matrimoniale cu vechi și bogate familii boierești din Moldova sau Muntenia. S-au identificat ca membri marcanți ai elitei românești a timpului, dovedind abilitate în treburile publice, dar și în constituirea unor domenii funciare importante, și au menținut și cultivat relații cu persoane influente din Imperiul Otoman, deosebit de utile în momente de cumpănă.

În Moldova, Iordache Cantacuzino a ajuns mare vistier, iar fratele său, Toma, mare vornic al Țării de Jos². Stabilite în Țara Românească, unde la 1625 era mare postelnic în divanul lui Alexandru Coconul³, Constantin Cantacuzino s-a căsătorit cu Elina, fiica fostului domn Radu Șerban, născută în pribegie, crescută la Viena și revenită în țară după moartea tatălui său⁴. Tânăra familie și-a constituit un important domeniu funciar, pornind de la moșiile de zestre ale Elinei, moștenitoare a unei ramuri a boierilor Craiovești, prin tatăl său, și a nu mai puțin importanților și bogaților boieri din Mărgineni, prin mama sa⁵, avere care a fost extinsă printr-o politică susținută de achiziții, ca și prin moșteniri; la moartea postelnicului, Cantacuzinii erau una dintre cele mai bogate familii boierești muntene⁶.

Mărginenii deveniseră moșia de rezidență a familiei Cantacuzino, unde-și construiseră un frumos palat, iar mariajul lor a fost unul „binecuvântat” prin cei unsprezece copii ajunși la maturitate, șase băieți și cinci fete (Drăghici, Șerban, Constantin, Mihai, Matei și Iordache; Anca, Marica, Stanca, Ilinca, Bălașa). Fire echilibrată și înțeleaptă, Constantin Cantacuzino a fost și a rămas până la sfârșitul domniei lui Matei Basarab unul dintre sfetnicii săi de taină, deținând tot timpul

¹ Despre raporturile și cariera Cantacuzinilor în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea vezi Ștefan Andreescu, *Mihai Viteazul, Cantacuzinii și Marea Bânie de Craiova*, în *Restitutio Daciae*, vol. III, *Studii cu privire la Mihai Viteazul*, București, Editura Albatros, 1997, p. 13-34.

² Nicolae Iorga, *Despre Cantacuzini*, București, Institutul de Arte Grafice și Editura Minerva, 1902, p. XXV și urm.

³ *DIR*, B, veac XVII, vol. V, București, Editura Republicii Populare Române, 1960, p. 497-498, nr. 519 - documentul din 20 aprilie 1625.

⁴ Virgil Cândea, *Stolnicul între contemporani*, București, Editura Științifică, 1971, p. 10-14.

⁵ Constantin Rezachevici, *Domeniul boieresc al lui Radu Șerban*, în „Studii. Revistă de Istorie”, t. 23, 1970, nr. 3, p. 469-492.

⁶ Mariana Lazăr, *Domeniul feudal cantacuzin în opțiunile testamentare ale Elinei Cantacuzino*, în Muzeul Național Cotroceni, *Studii și articole de istorie și istoria artei*, București, 2001, p. 39-49.

dregătoria de mare postelnic (1632-1654)⁷. Avea reputația unui om citit, fiind deschis noilor idei ale timpului, atitudine pe care a transmis-o urmașilor săi. Menținând relații speciale cu elita greacă din Imperiul Otoman și cu mediul cultural grecesc, Constantin Cantacuzino a apelat la intelectualii greci Pantelimon Ligaridis și Ignatie Petritzis pentru pregătirea intelectuală a fiilor săi mai mari, Drăghici și Șerban. Cei doi greci din Hios au devenit apoi profesori ai *Școlii greco-latine* înființată de Matei Basarab la Târgoviște în 1646, mai mult ca sigur din inițiativa postelnicului⁸. Aceeași preocupare a manifestat-o și pentru educarea celorlați copii, Constantin, viitorul stolnic, continuându-și ulterior studiile la Constantinopol și la Padova.

Prestigiul și puterea acestei deosebite familii au fost consolidate prin înrudiri cu cele mai de seamă familii boierești, dar și prin cooptarea altor mari boieri și a unor sftelnici credincioși; s-au constituit într-un grup de putere, ce și-a disputat influența pe lângă domni și dregătorii cu o altă grupare boierească, în fruntea căreia se găseau Stroe Leurdeanu (ca urmare a intrigilor acestuia fusese ucis postelnicul Cantacuzino, în decembrie 1663, din porunca domnului țării, Grigore Ghica) și Gheorghe Băleanu.

Concludent este faptul că toți cei șase fii ai postelnicului Cantacuzino au ajuns mari dregători, aceasta și ca urmare a influenței lor tot mai accentuate în exercitarea actului puterii în Muntenia, determinate nu numai de raporturile din interiorul grupului de boieri ai cărui lideri deveniseră, dar și de capacitățile personale ale fiecăruia dintre ei. Au ajuns astfel să domine viața politică a Munteniei timp de aproape jumătate de secol, stârnind invidii și dușmănia, reflectate în cronicile vremii⁹.

Dintre Cantacuzini, un deosebit „curs honorum” l-a avut Șerban, în relație și cu puternica sa personalitate; purta numele bunicului domnesc, de la care de altfel s-a legitimat atunci când a ajuns pe tronul țării, și poate că nu întâmplător el a fost Cantacuzinul care a devenit domn. Debutând ca postelnic în timpul domniei lui Mihnea al III-lea (1658-1659), s-a refugiat cu familia în Transilvania, apoi în Moldova, când acesta începuse represiunea contra boierilor. S-a întors cu Gheorghe Ghica, când devine al doilea logofăt, funcție pe care și-a păstrat-o și sub fiul lui, Grigorie, până când acesta a poruncit să fie ucis postelnicul Cantacuzino, iar pe Șerban l-a însemnat la nas ca pretendent la domnie. În divanul domnesc a intrat ca mare postelnic al lui Radu Leon (1665-1667), care l-a trimis cu misiuni importante

⁷ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Secolele XIV-XVII*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 135.

⁸ Victor Papacostea, *Originile învățământului superior din Țara Românească*, în vol. *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București, Editura Eminescu, 1983, p. 269-272.

⁹ Eugen Stănescu, *Studiu introductiv la Cronicari munteni*, vol. I, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. XXVI- XXVII, XLIII; Constantin Rezachevici, *Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul al XVII-lea (partea a II-a: a doua jumătate a secolului al XVII-lea)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XIV/1996, p. 105 și urm.

la Țarigrad și Adrianopol. În domnia lui Antonie Vodă (1669-1672) a fost mare spătar, în 1671 fiind trimis la Poartă cu o delegație de mari boieri, pentru reglementarea hotarelor țării dinspre turci. La venirea lui Grigore Ghica în a doua domnie, Șerban s-a refugiat la rudele sale din Moldova și s-a ascuns la mănăstirea Hangu, de unde a trecut în Transilvania, reușind apoi să ajungă în Imperiul Otoman și să se dezvinovățească. A obținut eliberarea fraților săi, închiși de Ghica, însă au fost exilați în Creta. Prin influența lor, Cantacuzinii au reușit să obțină domnia pentru Gheorghe Duca, Șerban fiind atunci mare logofăt (1675-77). Ca urmare a intrigilor adversarilor lor, relațiile Cantacuzinilor cu acest domn s-au deteriorat, fiind îndepărtați din dregătorii și riscând să-și piardă și viața¹⁰.

În această perioadă, pe când era dregător domnesc, Șerban Cantacuzino a dobândit stăpânirea unei părți din satul Cotroceni. Veche ocină a unor moșneni, acest sat fusese înființat cel mai târziu în secolul al XVI-lea, pe locuri aflate atunci încă departe de București. În timpul domniei lui Mihai Viteazul, într-o perioadă de intensă fiscalitate, fusese preluat și inclus în domeniul domnesc, deoarece stăpânii lui nu-și putuseră achita dările. Aceste date istorice sunt oferite de hrisoavele lui Radu Mihnea din 27 noiembrie 1614 și 26 februarie 1615, prin care le era întărită lui Stoica vătaful, cumnatului său, Preda și lui Ișvan ocina Cotrocenilor, pe care o răscumpăraseră de la domn cu 24.000 aspri¹¹. Zece ani mai târziu, la 22 august 1625, Alexandru Coconul îi întărea jupănesei Dumitra, soția răposatului Stoica, jumătate din satul Cotroceni, în disputa cu rumânii din sat care nu recunoșteau acest statut¹², parte care va reveni fiicei sale din a doua căsătorie, Despa, iar aceasta o va lăsa moștenire fiului ei Ianache.

Fiul jupănesei Dumitra din prima căsătorie, Ghioca, după ce răscumpărase partea lui Ișvan, și-a exins stăpânirea peste cealaltă jumătate de sat, prin cumpărări, donații și procese cu ceilalți deținători, inclusiv cu mama sa. Susținător al fostului domn Constantin Șerban (1654-1658), revenit în țară cu gândul de a-l îndepărta pe domnul în funcție, Gheorghe Ghica (1659-1660), căpitanul Ghioca și-a însușit mai mulți cai pe care Șerban Cantacuzino fusese însărcinat să-i aducă lui Ghica. Pentru „hiclenia” lui, Gheorghe Ghica i-a confiscat partea din moșia Cotroceni, pe care la 20 iunie 1660 i-a dăruit-o lui Șerban Cantacuzino al doilea logofăt pentru „slujba lui dreaptă și credincioasă”¹³. Evenimentele ulterioare, defavorabile Cantacuzinilor, au fost probabil cauza pentru care Șerban nu a intrat în posesia acestei moșii, documentele vremii consemnându-i ca deținători pe

¹⁰ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, p. 138.

¹¹ *DIR*, B, veac XVII, vol. II, pp. 336-337, nr. 298, pp. 372-373, nr. 324; în 20 februarie 1616 obțineau o întărire și de la Alexandru Iliaș, *DIR*, B, veac XVII, vol. III, pp. 62-63, nr. 55.

¹² *DIR*, B, veac XVII, vol. IV, pp. 555-556, nr. 571.

¹³ *Istoria Cotrocenilor în documente*, volum editat de Muzeul Național Cotroceni, București, 2001, p. 18; de precizat că prin actul domnesc i se dăruia lui Șerban tot satul, însă în fapt era vorba doar de partea lui Ghioca. De remarcat și că fostul domn Constantin Șerban îi era unchi lui Șerban, dar Cantacuzinii l-au susținut pe rivalul său, Gheorghe Ghica.

urmașii lui Ghioca. Mai târziu, în timpul domniei lui Antonie vodă, marele spătar Șerban Cantacuzino le solicitase acestora achitarea datoriei tatălui lor, evaluată la 200 de ughi. Neavând banii necesari, Ghiorma, Dumitrașco și Mihalașco, fiii lui Ghioca, îi vând lui Șerban în 1671 partea lor din Cotroceni pentru 560 ughi¹⁴.

Cealaltă jumătate din Cotroceni a achiziționat-o la scurt timp după ce a devenit domn al țării, de la nepotul de soră al lui Ghioca, Ianache logofăt (1679 mai 13), și de la sora acestuia, Maria (1680). În zăpăsul de vânzare se specifică dorința domnului de a zidi aici un lăcaș de cult, „vrând măriia sa ca să facă și mănăstire pe moșia Cotrăcenilor”¹⁵.

De fapt, intenția lui Șerban Cantacuzino de a ctitori un așezământ monahal la Cotroceni era mai veche, datând din boierie, după cum reiese dintr-un alt document: „avându domnia mea gându încă den boieria domni<i>i mele să facu domnia mea și să-nalțu sfântă și dumnezeiască mănăstire pe moșia domni<i>i mele Cotrăcenii”¹⁶.

Pentru Șerban Cantacuzino alegerea Cotrocenilor ca loc al viitoarei sale ctitorii a avut și o semnificație simbolică; aici reușise să se ascundă în octombrie 1678 de slujitorii lui Gheorghe Duca, trimiși să-l aducă domnului, care, în urma intrigilor dușmanilor săi, probabil intenționa să-l ucidă. Considerând că salvarea sa se datora ocrotirii arătate lui de Iisus Hristos și Maica Sa, a jurat să ridice o mănăstire acolo unde „ne-au scos și ne-au răpit den mâna sorbitorilor de sânge vrăjmași, carii căuta den mijlocul celor vii numele nostru să-l lipsească”¹⁷. De la Cotroceni se refugiase peste Dunăre și, ajungând la Poartă, cu ajutorul marelui vizir Kara Mustafa, obținuse tronul Țării Românești. Alaiul domnesc intra în București ceva mai târziu, la 6 ianuarie 1679, începând o domnie autoritară de aproape zece ani a celui care se intitula „Io Șerban Cantacuzino Basarab voievod, din mila lui Dumnezeu stăpân și domn a toată Țara Românească, nepot al marelui și preabunului, bătrânului și preasfântului și preacinstului Io Șerban Basarab voievod”¹⁸.

Conform unei mai vechi tradiții, pe moșia Cotroceni ar fi existat un schit cu hramul „Sfinții Serghie și Vach”, unde s-ar fi ascuns Șerban Cantacuzino și pe locul căruia ar fi zidit mănăstirea, păstrându-i hramul ca hram secundar al ctitoriei sale¹⁹. Vechile documente nu menționează vreun lăcaș de cult anterior mănăstirii,

¹⁴ ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, I/26.

¹⁵ *Ibidem*, I/27, I/39.

¹⁶ *Ibidem*, I/40; vezi și ANIC, *Mănăstirea Radu Vodă*, XI/17, document de la Șerban Cantacuzino, în care afirmă: „apucatu-m-am domnia mea, **după cum am fostu domnia mea făgăduit den boieria domni<e>i méle**, de am zidit și am nălțat dân temelie sfânta și dumnezeiasca mănăstire pre moșia domni<e>i méle Cotrăcénii”.

¹⁷ *Istoria Cotrocenilor în documente*, p. 35.

¹⁸ *Ibidem*, p. 34.

¹⁹ G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Grozăveștilor și Lupeștilor*, București, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1902, pp.18-23.

informația respectivă provenind de la secretarul lui Constantin Brâncoveanu, Anton Maria del Chiaro, care afirma că biserica în care Șerban s-ar fi salvat avea hramul „Sfinții Cosma și Damian”²⁰. Luând în considerare lipsa oricărei mențiuni documentare, ne exprimăm rezerve cu privire la existența acestui lăcaș de cult. În secolul al XVIII-lea era consemnată o biserică de lemn la Cotroceni, cu hramul „Sfântul Nicolae”, aflată în ruină și dispărută ulterior²¹, însă, din nefericire, nu deținem informații cu privire la momentul construirii ei sau despre ctitori.

Referitor la hramul „Sfinții Serghie și Vach”, alegerea sa era astfel motivată de Șerban Cantacuzino în hrisovul de ctitorie: „voim ca și acești svinți mucenici să se prăznuiască, fiind și ei noaă ajutor la rugăciuni lângă stăpâna noastră pururea Fecioară, când ne-au izbăvit den mâinile următorilor streini și vrăjmașilor noștri, într-acea zi întâmplându-se scăparea noastră”²², adică în 7 octombrie 1678.

Zidirea mănăstirii a început în primăvara lui 1679, în ziua de 26 mai, dată înscrisă în pisania bisericii spre aducere aminte: „† Această sv<â>ntă și d<u>mn<e>siiască mănăstire zidită iaste de în temeliia ei până în săvârșit într<u> proslăvirea și mulțimirea numelui presv<i>nței și unii d<u>mn<e>zeești firi, Tr<o>iței și întru slava și lauda S<v>intei de D<u>mn<e>zeu Născătoarei Fec<i>oarei Mariei, a căriia și hramul Dormiréi acesta iaste, de prealuminatul și slăvitul domn Io Șarban voevod, adevăratului nepo<t> răposatului Șerbanu Basarabu voevodu, strămoșiloru, moșilor, părinților mării sale vécinică și fericită pomenire, dând și laudă nemoartă marelui și bătrânului lu<i> nea<m> pre buna faptă în nesăvârși<t> lăsă<n>du; încéputu-se a se zidi la cursul anilo<r> 7187 maiu 26”²³. Planul ales de ctitor pentru biserică era cel al ctitoriei lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș, treflat, cu pronaosul lărgit, cu patru turle, una pe naos și trei pe pronaos, căruia i-a adăugat un pridvor deschis. Deși într-un hrisov de danie din 30 decembrie 1679 Șerban Cantacuzino preciza: „zidindu și înălțându domnia mea această sfântă mănăstire...”²⁴, este posibil ca lucrările să fi continuat, perioada fiind prea scurtă pentru ridicarea unui ansamblu de asemenea dimensiuni.

Finalizarea construcțiilor pare totuși să se fi realizat înainte de 20 decembrie 1680, de vreme ce atunci, din porunca ctitorului, logofătul Stoica

²⁰ Anton Maria del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Tip. „Neamul Românesc” Vălenii de Munte, București, 1914, p. 145.

²¹ Gh. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1634-1800)*, București, 1982, pp. 208-209.

²² *Istoria Cotrocenilor în documente*, p. 37. În 1685 se tipărea la Iași „*Slujba Sfinților Serghie și Vach*”, cu cheltuiala domnului Șerban Cantacuzino; în prefață se preciza „*fiindcă ziua în care a fugit el era și ziua sfinților, în 7 octombrie*”, în *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1903, p. 278.

²³ *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I, *Orașul București (sec. XIV-XVIII)*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965, p. 234.

²⁴ ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, XXVIII/3.

Ludescu consemna într-un catastif astfel: „cugetat-am den toată inema noastră ca să ridicăm și să facem o dumnezeiască casă ce se zice biserică. Și așa cu tot adinsul apucat-am den tot sufletul și cugetul nostru și den tot câștigul nostru cât ne-a dat Dumnezeu, de am început o sfântă mănăstire pre pământul nostru de la satul Cotrocenii, ce iaste den sus de orașul București, întru slava și cinstea a Preacuratei Stăpânii noastre, Maicii lu Dumnezeu, ce se cheamă hramul ei Uspenia B<ogorodi>țe, la carea mănăstire noi singuri am înfipt sapa la pământ și cu mâna noastră jos în temelie cărămizi am pus, pre chipul sfintei și dumnezeieștii cruci. Și de acolo înălțându-se cu tot trupul ei până în săvârșit, în vârful ei am înfipt cinstitele și dumnezeieștile cruci, și den lăuntru și den afară cu toată frumusețea îmbrăcatu-s-au. Așijderea și împrejurul ei, cu pivnițe și cu case și cu chilio în tot felul îngrăditu-s-au, precum adevărat vede-se la ochii omenesți...”²⁵. Anul 1680 (1680-1681), ce însoțește stema pusă pe zidul dinspre răsărit al turnului clopotniță, confirmă încheierea lucrărilor de zidire a mănăstirii. Din decembrie 1679 apare în documente și primul ei egumen, Daniil episcopul, care fusese desemnat de ctitor²⁶. Până în august 1682 renumitul zugrav Pârvu Mutu împodobise interiorul bisericii cu o frumoasă frescă, admirată de toți cei care i-au trecut pragul. Răsunetul actului ctitoricesc al Cantacuzinului s-a reflectat în gramatele acordate Cotrocenilor de către patriarhii Constantinopolului, Dionisie și Iacov, și Ierusalimului, Dositei, care apreciau gestului domnului, ca și descendența sa ilustră: „se coboară după tată din neamul fericitilor împărați Cantacuzini, iar după mamă, din răposatul întru fericire fostul domn Șerban voievod Basarab”²⁷.

Componentă esențială a actului de ctitorire, înzestrarea mănăstirii cu deosebite odăjdii prețioase, aduse de la Veneția și Constantinopol, cu vase sfinte din argint aurit, lucrate de meșteri transilvăneni, și cărți de cult a reprezentat o preocupare constantă a ctitorului, manifestată încă de la începutul zidirii bisericii. La 10 iulie 1680 Șerban Cantacuzino dăruia ctitoriei sale satul Cotroceni²⁸; acestuia i-a adăugat multe alte sate și moșii, hanul „Șerban Vodă”, rumâni și țigani, precum și venituri domnești din vămi, din impozitele pe vii²⁹. Donațiile sale au constituit nucleul domeniului mănăstiresc al Cotrocenilor, ce se va amplifica în timp prin daniile credincioșilor, ca și prin cumpărări efectuate de egumeni, devenind unul dintre cele mai însemnate din țară³⁰.

Pentru a-i conferi prestigiu, Șerban Cantacuzino a închinat în octombrie

²⁵ Mariana Lazăr, *Catastiful averii lui Șerban Cantacuzino*, în „Revista de Istorie Socială”, vol. I, 1996, p. 488.

²⁶ ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, X/24.

²⁷ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV/I (ed. N. Iorga), nr. CCCXIII, CCCXV, CCCXVI, CCCXVII, pp. 224-227, 231-238.

²⁸ *Istoria Cotrocenilor în documente*, p. 28-29.

²⁹ Mariana Lazăr, *Catastiful averii lui Șerban Cantacuzino*, p. 479-494.

³⁰ Aristide Ștefănescu, Mariana Lazăr, *Mănăstirea Cotroceni. Un monument istoric dispărut*, București, Muzeul Național Cotroceni, 2003, p. 47, 58.

1682 ctitoria sa de la Cotroceni ca metoh întregii comunități monastice de la Muntele Athos, ideal de credință și pietate pentru creștinii ortodocși. Actul de danie se insera concepției sale politice de influență în zona Balcanilor, un preludeu al acțiunii lui antiotomane din a doua parte a domniei.

Mănăstirea Cotroceni era închinată celor douăzeci de mari mănăstiri de la Athos cu anumite condiții. Se prevedeau mai întâi calitățile de ordin moral și practic pe care trebuiau să le întrunească egumenul și călugării. Se preciza că din veniturile mănăstirii la Sfântul Munte se va trimite numai ceea ce va prisosi nevoilor acesteia: „întâiu trebuie a se ținea cât să nu fie nici o lipsă la mănăstire, atât la hrana părinților, cât <și> la orice s-ar strica la mănăstire, au la zid, au la piatră, au la acoperământuri, au la fieșce ar fi stricat sau s-ar începe a se strica, dentr-acel venit al mănăstirii să aibă a direge, nimic lenevindu-se egumenul a aștepta să se mai strice, ci numaidecât ce ar vedea, îndată să se apuce să diregă, pentru că mai bine iaste și mai lesne a vindeca și a direge neșcine începutul decât săvârșitul”. În același context interzicea înstrăinarea odoarelor mănăstirii și impunea ca „să nu fie volnic a vindea nimenea cu vreo pricină” bunurile mănăstirii. Era solicitată respectarea canoanelor Bisericii ortodoxe, prăznuirea hramurilor, precum și dreptul ctitorului de a fi înmormântat în biserică³¹. De-a lungul timpului aceste condiții au fost mai mult sau mai puțin respectate. Adesea era nevoie de intervenția domnilor țării pentru a fi executate de egumeni reparațiile clădirilor, deși veniturile acestei mănăstiri erau importante.

Gândul lui Șerban Cantacuzino, atunci când zidise mănăstirea Cotroceni, fusese ca acest lăcaș să devină necropola familiei domnitoare a Cantacuzinilor. Vremurile au evoluat însă altfel, încât nu i-au mai permis unicului său fiu, Gheorghe, să-i succeadă la tron. În consecință, ctitorul a rămas singurul domn înmormântat la Cotroceni, așa cum îi fusese dorința testamentară: „de va fi...a ne ajunge săvârșitul și darea duhului aici, în pământul nostru, să se facă îngroparea noastră luminată și întru toate pe deplin, așezându-se trupul nostru în sfânta mănăstire”³².

Decedat în condiții nu tocmai clare în octombrie 1688, domnul țării, Șerban Cantacuzino, a fost înmormântat în biserica de la Cotroceni, într-un spațiu special amenajat, sub o frumoasă lespede de marmură, împodobită cu un chenar somptuos sculptat, pe care era reprezentată în partea superioară stema sa domnească, vulturul bicefal încoronat, purtând pe piept corbul muntean. Pe ea urmașii săi au consemnat pentru posteritate: „ș-au chivernisit țeara bine și vrédnicește cu totu cinstit neamul lui, apărându-o de toți vrăjmașii...a căruia i-au fost viața de ani 54”³³.

În timp, atât cât situația le-a permis, Cantacuzinii au vegheat la bunul mers

³¹ *Istoria Cotrocenilor în documente*, p. 36-38.

³² *Ibidem*, p. 38.

³³ *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I, *Orașul București*, p. 235-236.

al acestui lăcaș. Dacă nu domnească, mănăstirea Cotroceni a devenit totuși necropola familiei Cantacuzino, împreună cu cea de la Mărgineni. Și, din ultima perspectivă s-a conturat relația sa ulterioară cu acest așezământ monastic. Stabiliți în București, departe de reședințele și ctitoriile lor prahovene, mai mulți Cantacuzini au aflat în această mănăstire lăcașul potrivit pentru rugă și înmormântare.

În spațiul sacru al bisericii și-au găsit odihna de veci, alături de ctitor, doi dintre frații săi, marele agă Matei (decedat în 1685) și marele spătar Iordache (mort în 1692)³⁴. Dintre urmașii direcți ai ctitorului la Cotroceni și-au aflat mormintele fiicele sale, Smaranda și Ilinca, aceasta împreună cu soțul ei, marele paharnic Barbu Urdăreanu, cu fiica lor, Ilinca Năsturel și strănepoata, Ecaterina. Pentru pomenirea lor în timpul sfințelor slujbe, soțul, marele ban Șerban Năsturel (înmormântat și el aici) și fiul, Constantin Năsturel, donau mănăstirii moșii provenite din zestrea dată fiicei sale de către Șerban Cantacuzino. Dacă soția sa, fiul și celelalte fiice, prin forța împrejurărilor, au fost înmormântați în alte lăcașuri de cult, deși și-ar fi dorit să-și doarmă somnul de veci la Cotroceni, nora lui Șerban, Ruxandra, prin testament a ales să fie înhumată în ctitoria socrului său³⁵.

Alături de tatăl lor, fiicele lui Iordache Cantacuzino, Casandra (decedată către 1710) și Maria (în 1732), ca și soțul acesteia, Constantin Ramadan, și fiul lor, Dumitrașco, au ales Cotrocenii ca loc de veșnică odihnă. Fiul stolnicului Constantin Cantacuzino, marele spătar Radu, decedat în floarea vârstei, în 1715, a fost înmormântat la Cotroceni, o deosebită lespede de marmură acoperindu-i mormântul; mai târziu, alături de el au fost înhumați fiica sa, Smaranda, tânăra soție a beizadelei Constantin Mavrocordat, și fiul său, tânărul Constantin (în 1729), lăsând mare durere în sufletul mamei lor Stanca, atât de lovită de soartă.

Potrivit mentalității și practicii religioase a epocii, pentru pomenirea celor trecuți în „lumea de dincolo”, urmașii din familia Cantacuzino sau din familii înrudite au donat mănăstirii Cotroceni odoare bisericesti și importante proprietăți funciare, unele deținute de la strămoșii lor. Prin aceste gesturi își exprimau dorința și speranța de a obține pentru cei decedați iertarea păcatelor, mântuirea și viața veșnică³⁶. Respectivul donații consolidau, totodată, statutul acestei importante ctitorii domnești.

Dispariția dramatică în 1716 a celor mai importanți Cantacuzini, exilul rudelor lor și persecutarea celor rămași în țară nu le-au mai permis să acorde o

³⁴ Piatra de mormânt a lui Șerban Cantacuzino, precum și ale celorlalți Cantacuzini, Matei, Iordache, Radu și Constantin, recuperate la demolarea bisericii Cotroceni în 1684, au fost repuse în noua biserică, reconstruită în intervalul 2003-2009.

³⁵ În lapidariumul Muzeului Național Cotroceni se află piatra de mormânt a Ruxandrei Ruset-Cantacuzino și o piatră colectivă pe care apar numele: Paisie monah (Barbu Urdăreanu), soția sa Ilinca, fiica lor Ilinca și soțul ei Șerban Năsturel, precum și nepoata lor Ecaterina.

³⁶ ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, XXXI/1, XXXII/1, LIII/4, LV/56; *Idem*, *Manuscrise*, nr. 690, f. 168, 177 - daniile lor.

atenție specială acestei mănăstiri. Ca lăcaș de binefacere, spre Cotroceni își îndreptaseră speranța unii dintre urmașii ctitorului decăzuți din poziția lor, la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Aceștia solicitaseră și primiseră, prin intervenția domnului de atunci, ajutor financiar de la mănăstire, însă numai pentru o scurtă perioadă de timp. Egumenul, cercetând conținutul hrisovului de ctitorie, a constatat că Șerban Cantacuzino interzisese ajutorarea rudelor sale sărace din veniturile mănăstirii și, în consecință, a obținut ca domnul să aprobe sistarea acordării acelor pensii³⁷.

O ultimă intervenție în favoarea Cotrocenilor o consemnăm în ajunul secularizării averilor mănăstirești, la 1862. Constatând starea de degradare a acestui important așezământ monastic, în contextul accentuării disputelor autorităților române cu Sfintele Locuri în problema mănăstirilor închinatelor, urmașii ctitorului, frații Cantacuzino, solicitau principelui Alexandru Ioan Cuza să li se încredințeze administrarea sa³⁸. În aceeași direcție se adresau cu un memoriu bine documentat și Comisiei constituită din reprezentanții Marilor Puteri în vederea soluționării spinoasei probleme a mănăstirilor închinatelor. În final, intervenția hotărâtă a autorităților române prin actul secularizării averilor Bisericii din decembrie 1863 a tranșat problema, ulterior mănăstirea Cotroceni trecând în subordinea Mitropoliei Române.

Între timp, ansamblului de la Cotroceni i se modificase și funcționalitatea, dintr-un spațiu monahal, rezervat slujbelor religioase și traiului întru Hristos, devenind unul de reprezentare publică, palat domnesc, apoi regal. Singură biserica mai împlinea menirea pentru care fusese zidită și pomenirea ctitorilor.

³⁷ ANIC, *Mănăstirea Cotroceni*, XCIII/25, 26, 29.

³⁸ *Idem*, *Mănăstirea Cotroceni, dosare mănăstirești*, ds. 416/1862, 432/1863.